

Anul 1896 a fost declarat în Ungaria *Anul Milenar* deoarece se împlineau 1000 de ani de la așezarea ungarilor lui Arpad în spațiul european, eveniment istoric care trebuia marcat cu tot fastul și grandoarea mândriei naționale maghiare.

Din nefericire, evenimentul nu a avut succesul scontat, în primul rând datorită disputelor foarte aprinse dintre partidele din opoziție și cel de la putere, la care s-au adăugat disensiunile interetnice dintre maghiari și națiunile nemaghiare din Imperiul austro-ungar, popoare care într-un secol al națiunilor își revendicau dreptul la libertate. Rezistența acestor popoare s-a manifestat în această perioadă prin neparticiparea la serbările milenare, prin organizarea de mitinguri de protest, prin intermediul presei care le publica nenumărate articole de opinie contra Mileniului, prin acțiuni individuale sau de grup ostile Mileniului maghiar. Printre nenumăratele proteste, se numără și „Protestul Românilor, Sârbilor și Slovacilor contra serbărilor milenare”, redactat la 1 mai 1896 la Brașov de către Comitetul Executiv al Congresului Naționalităților. Cele trei națiuni petiționare protestau „că se înscenează o serbare contra căreia se ridică majoritatea preponderentă a locuitorilor Ungariei... prin care noi suntem înfățișați ca popoare cucerite și subjugate...că și din contribuțiile noastre se face pentru aceste serbări o așa de enormă risipă...însă, cum se înscenează astăzi serbările așa numite milenare, noi nu vedem în ele decât atentate asupra existenței noastre naționale, preamărirea subjugării noastre – și în contra unei atare serbări protestăm”¹.

Printre protestatari s-au înscris și românii din comitatul Hunedoarei. Astfel, la 1 mai 1896, în Deva s-a declanșat un conflict între solgăbireu și deveni, protestele locuitorilor fiind apoi publicate în *Revista Orăștiei*². Se spune că Mileniul în Deva a început „în mod foarte bătător la ochi”, deoarece funcționarii de la judecătorie, de la comitat și de la celelalte oficii și dregătorii au fost revoltați de faptul că mergând dimineață la preceptorat pentru a-și ridica lefurile, au aflat că banii nu sosiseră încă de la Pesta. Acest fapt i-a nemulțumit, ei considerând că ungurii știu să facă „pompă și să benchetuiască, dar la dregătorii din provincie nu se gândesc, cu toate că doar și aceștia sunt patrioți”.

Un alt protest a fost în urma hotărârii ultimei congregații de aici care prevedea ținerea unei ședințe festive, hotărâre împotriva căreia a protestat Francisc Hossu-Longin, căruia i s-au adăugat protestele în scris ale mai multor români din comunele comitatului, adresate vice-șpanatului de aici.

Cu câteva zile în urmă, la finele lunii aprilie, în comuna Leșnic, solgăbireul Csulai „s-a blamat strașnic” când, convocând mai multe persoane în cauza protestului, acestea au recunoscut că au semnat protestul și că nu doresc să sărbătorească ba mai mult, că refuză să dea vreun ban pentru acele serbări³. Se pare că așa a debutat Mileniul în comitatul Hunedoara.

Miercuri, 4 mai 1896, pe la orele 11, Francisc Hossu-Longin, dr. Aurel Munteanu, dr. Alex. L. Stassu și senatorul Al. Moldovan s-au dus la vișpanul Artur Holaki să-l întrebe dacă știa că solgăbireii din comitat în săptămânile trecute au ieșit prin comune pentru a-i investiga pe cei care au înaintat apeluri și proteste împotriva

¹ Gazeta Transilvaniei, nr. 88, p. 1-2.

² Idem, nr. 89, p. 4.

³ Ibidem.

ședinței festive preconizate în comitat⁴. Surprins, vișpanul nu a putut nega că avea cunoștință de acest lucru, dar a motivat că avea informații că unii țărani nu au știut ce au semnat sau că li se promisese scutirea de plata aruncului de 1 florin impus de comitat. Dar toți știau că de fapt acțiunea acesta era doar un exces de zel din partea vișpanului, care urmărea să se pună într-o lumină favorabilă în fața superiorilor săi.

La 9 mai, edificiile publice și îndeosebi „crășmele și casele jidanilor” au fost împodobite cu steaguri ungurești. Încă de dimineață, școlarii și fetele au pornit de la școală spre bisericile din oraș. Pe drum se puteau vedea oameni care purtau cocarde ungurești și medalia expoziției milenare, chiar și inășii de pantofari le purtau, milă trezind însă studenții români și chiar un profesor preparandial cu monete pe piept⁵.

La biserica greco-romană, preotul Nicoară a ținut slujba milenară și o predică patriotică nereușită, adresată școlarilor. Fiul său, poreclit „Gustii manii”, care cu câteva zile în urmă se lăuda ungușilor că numai el singur a scris Memorandul, acum îi dojenea pe toți trecătorii că nu s-au dus la biserică să asculte slujba tatălui său.

În 9 mai însă a fost cel mai mare „tămbălău”, când toți oficialii regești și neregești, în frunte cu fișpanul îmbrăcat în „disz magyar”, urmat de „bandelariștii” îmbrăcați ca niște „teatraliști pe scenă”, cu un jude de Tablă român cu cilindru, au mers din biserică în biserică – de la catolici la greco-orientali, de aici la reformați și în cele din urmă la sinagogă, unde îi așteptau evreii „înconcardați și încinși cu panglici tricolor ungurești”. Funcționarii Primăriei hotărâseră să țină ședința festivă, să defileze cu torțe și să facă banchete peste banchete. Cu alte cuvinte, „au început zilele patriotice și jidanii pot fi mândri ce rol însemnat au astăzi în capitala unui comitat locuit de peste 25.000 de români”⁶.

Dar ceea ce li se părea tuturor revoltător era obligarea oficialilor români de a participa la toate festivitățile maghiare, aceștia fiind terorizați, forțați sau amenințați. Un exemplu în acest sens este cazul a doi învățători de la Dobra, care au fost judecați și pedepsiți de pretorele de la Ilia, pretextul fiind niște stegulețe de diverse culori pe care le purtasera copiii anul trecut la maial, motivul fiind de fapt refuzul de a participa la acțiunile milenare inițiate de maghiari.

Tot în 9 mai au debutat și la Hațeg diverse festivități dedicate Mileniului unguresc, în semn de onoare națională maghiară casele fiind împodobite cu steaguri. Au avut loc festivități la școala comunală de fete, condusă de călugărițe. S-a jucat piesa *Rágoim*, în care câte un actor reprezenta „Ungaria, Serboica, Româna și Tăuta”, Ungaria fiind reprezentată ca dominantă, celelalte închinându-se acesteia, ca subjugate⁷. Deși piesa jucată se preconiza un succes total, lumea a fost scandalizată de prezența câteva doamne române, printre care învățătoarea, care a reprezentat-o „în tablou pe Rozgonyi Cecilia”.

Prezența românilor la serbările milenare a fost deosebit de slabă. Duminica, la festivitățile bisericești, n-au luat parte decât funcționarii, evreii și maghiarii.

În 11 mai a avut loc un incident destul de grav. Un necunoscut a luat steagul de la școala maghiară din Hațeg, l-a rupt și l-a aruncat în diverse locuri. A doua zi a început o anchetă a poliției. Căpitanul Lenkes, scriitorul Tocaciu și Paner, șeful jandarmilor au colindat birturile pentru a culege informații despre incident. În cele din urmă au fost reținuți patru tineri români doar pe baza unor bănuieli, fără nici o dovadă clară a implicării lor în incident. Ei au fost interogați toată ziua. Împotriva acestui fapt a protestat avocatul Gavril Suciuc, care, având în vedere lipsa de probe concludente, a contribuit la transferarea cazului la judecătoria de cerc. Judele Jovián Victor i-a eliberat pe cei patru tineri, considerându-i nevinovați.

⁴ Idem, nr. 91, p. 1-2.

⁵ Idem, nr. 95, p. 3.

⁶ Ibidem.

⁷ Idem, nr. 99, p. 2.

Un alt caz al refuzului românilor de a participa la „cercul” milenar s-a petrecut la Livezeni, unde poporul a stat deoparte, nu s-au tras clopotele, preotul a slujit doar utrenia, deoarece la liturghie, ca niciodată, nu a participat nimeni.

La Deva, în 14 mai, la ședința festivă n-a luat parte nici un român. În 13 mai, pe mai multe case românești se putea citi *Zászlót kitenni, vagy!!!, Kivilágítani, vagy!!!*, adică *Scoateți steagul! Iluminați! Ori de nu...!!!*, după cum se pare o amenințare ca românii să arboreze steagurile maghiare și să lumineze seara în cinstea Mileniului, amenințări care însă nu au impresionat pe nimeni⁸.

Românii, ca și celelalte naționalități nemaghiare, erau revoltați de fastul și risipa făcute cu ocazia serbărilor milenare. Ei asemuiau acest eveniment cu serbarea numelui unui om foarte bogat, care porunceă tuturor slugilor sale să petreacă în cinstea sa. Considerau că cei care au avut curajul de a respinge cu mândrie această „cinste” meritau onorați, pe când ceilalți, slugarnicilor care răspuseseră acestei porunci umilitoare, nu li se cuvenea decât rușinea. Toți se consolau însă că va trece și acest puhoi de fală goală și de semeție îndârjită și violentă maghiară și ei vor rămâne tot aceiași și tot acolo unde sunt, sperând că nu va fi mare numărul acelor dintre români care, în orbirea și servilismul lor, se vor lăsa târați după carul de triumf al șovinismului dominant⁹.

Pentru marcarea mai accentuată a Mileniului, ungurii au înființat 400 de școli populare¹⁰, scopul urmărit de guvern fiind maghiarizarea cu orice preț a celorlalte naționalități din imperiu, amplasarea lor făcându-se în ținuturile locuite de aceștia, precum și de inaugurarea unor „monumente milenare”. La 5 septembrie 1896 a fost inaugurat un asemenea „monument milenar” și în comitatul Hunedoara. Înduioșat, bătrânul Parâng privea spre Vulcan unde ungurii din fruntea comitatului își inaugurau monumentul milenar, în timp ce încărunțitul Retezat, întristat își deschidea pleoapele și cu jale privea spre comuna Zeicani, unde trufașa națiune, cu o zi mai târziu, la 6 septembrie, serba inaugurarea altui monument milenar, ridicat în amintirea eroului Ioan Huniade, care a eliberat Ungaria de sub jugul otoman¹¹.

Sâmbătă, 5 septembrie, au sosit la Petroșani o mulțime de maghiari din conducerea comitatului, împreună cu fișpanul și vice-fișpanul. Români nu se aflau printre aceștia, în afara „bobocalului” Moldovan Gergely, vestitul „filolog” din Cluj, care îi învăța pe români limba maghiară și doi „scăeți” din Hațeg.

La plecarea din Petroșani spre Vulcan, preoți, dascăli români de ambele confesiuni, cu protopopii în frunte, alergau spre gară cu teama de a nu pierde trenul și ocazia „de a se face de râsul lumii, ca niște nemernici neconșcii de poziția și de chemarea lor”¹².

Oaspeții au sosit cu un tren separat la Vulcan, unde îi așteptau comune întregi din vecinătate, în frunte cu dascăli și preoți și cu locuitori după ei. Se pare că s-au prezentat 6 preoți greco-catolici și 4 greco-orientali, împreună cu 3 dascăli.

Părintele protopop din Petroșani, Radic Ștefan, a toastat la banchet în limba maghiară, ceea ce i-a atras nenumărate critici.

De la Petroșani, oaspeții s-au reîntors la Hațeg, de unde au pornit spre Zeicani pentru a se mândri cu un monument ridicat din sudoarea bietului popor. La Hațeg, au avut parte de o primire regală. Printre oaspeții s-a numărat coconul Gergutz, care și-a manifestat dorința de a nu fi cazat la români, motiv pentru care a înnoptat la un evreu. Cei doi doi scăeți” au sosit printre cei din urmă, la terminarea ceremoniilor, maghiarii

⁸ Ibidem.

⁹ Idem, nr. 114, p. 1.

¹⁰ Idem, nr. 123, p. 1.

¹¹ Idem, nr. 192, p. 5.

¹² Ibidem.

nelăsându-i să treacă pe sub poarta triumfală, ci prin apă, pe lângă podul cel mare, fiind obligați astfel să se întoarcă pe drumul Banatului.

După ce oaspeții s-au cazat, a urmat un concert în cinstea lor. A doua zi dimineață, duminică, străzile și piața Hațegului erau pline de oaspeți și trăsură. La ora 8 s-a plecat spre Zeicani. Aici, ca și la Vulcan, poporul român a alergat în masă spre a face pe „patrioții”. Vederea acestora, printre care învățătorul Nicolae Trâmbițoniu de la Grădiște (Sarmizegetusa), care purta pe piept o cocardă națională maghiară „mare ca o scovardă – drept suvenir pentru cele 3 luni de temniță suferite în Seghedin”, a scriitorului notarial Ghilca Peter, precum și a oierilor de la munte, care formau „un banderiu de peste 120 de oameni”, le făceau scârbă celorlalți români care refuzaseră să participe la acest tîmbălău milenar¹³. Au mai participat cam 12 preoți români. Dar cel mai nerușinat dintre toți a fost tânărul administrator vicarial al Hațegului, Nicolae Nestor, care în discursul său despre Huniade a uitat cu totul de naționalismul său și a atribuit virtutea și meritul victoriilor aproape numai ungarilor.

În jurul prânzului a început jocul. Dar, parcă a sublinia comuniunea dintre sentimentele celor mulți și asupriți și natură, din cer s-a pornit o ploaie cu șiroaie, care i-a speriat teribil pe oaspeții și i-a pus pe fugă, în urma lor lăsând doar „monumentul drept aducere aminte despre rușinea ce ne-au făcut-o ticăloșii de conducători ai poporului nostru din aceste părți”.

Cert este că la toate evenimentele milenare, poporul român nu a participat decât din neștiință sau din greșală, marea masă a românilor refuzând participarea la sărbătoarea asupritorilor lor. În schimb, o parte a intelectualității românești, preoți, dascăli și funcționari, au participat pentru a nu-și pierde puținele privilegii, în acest fel atrăgându-și dușmănia și disprețul celorlalți români. Dar numărul acestora a fost destul de mic și ei n-au fost reprezentativi pentru națiune română.

LES HABITANTS DU DEPARTEMENT DE HUNEDOARA ET L'ANNEE MILLENAIRE HONGROIS (1896). DES RECITS DANS LE JOURNAL GAZETA TRANSILVANIEI

Résumé

L'année 1896 a été déclaré en Hongrie L'année Millénaire parce que les Hongrois célébraient un millénaire de quand Arpad établissait dans l'espace européen.

Cette fête nationale hongroise a été imposée à tous peuples de l'Empire Autrichien-Hongrois. Ces peuples ont été révoltés, ils ont protestés dans les journaux, ils ont refusé de participer à tous les activités millénaires.

À Deva et Hațeg les Roumains ont saboté les activités millénaires. Pour marquer l'Année Millénaire, les Hongrois ont érigé des monuments millénaires en plus localités. Dans le département de Hunedoara, des monuments millénaires nous trouvons à Vulcan et Zeicani. Les Roumains qui ont participé à ces événements ont été en petit nombre, la majorité des intellectuels, prêtres, instituteurs et employés.

¹³ Ibidem.